

DRUHÝ DIALÓG O BYTÍ

Pavel CMOREJ - Václav ČERNÍK

CMOREJ, P.: Vašek, ako vieš, asi pred štyrmi rokmi vyšiel v *Organone F* dialóg pod titulom *Prvý dialóg o bytí*.¹ Slovom "prvý" chceli jeho autori naznačiť, že v dialógoch na túto tému sa bude pokračovať, pričom nielenže predpokladali, že sami napíšu ešte aspoň jeden, ale zároveň dúfali, že na ich dialóg nadviažu aj iní filozofi. Žiaľ, uplynuli už neuveriteľné štyri roky a na stránkach *Organonu F* sa nijaký ďalší dialóg o bytí nezjavil. Dvojica autorov prvého dialógu sa na pokračovanie nezmohla a iní filozofi sa oň ani len nepokúsili. Je to trochu zarážajúce, lebo prvý dialóg bol istý čas terčom ostrej kritiky, ktorá sa mohla vybiť v ďalšom dialógu. Zdá sa, že sa vybila len v typicky slovenských kuloárnych debatách, v ktorých okrem šľavnatých slovenských epitet a nič nehovoriacich všeobecných odsudkov zvyčajne nezaznie nič konkrétne. Niektorých pracovníkov Katedry logiky FiFUK *Prvý dialóg ...* tak rozčaroval, že dvaja z nich sa rozhodli za pár dní napísať nový a, samozrejme, podstatne lepší. Chvályhodný úmysel! Hoci sa zastrájali roznosiť *Prvý dialóg ...* na kopytách kritiky, celkom som sa naň tešil - vedel som, že bude o čom písať. Tešil som sa však márne. Nielenže nedodali dialóg za pár dní, nedodali ho ani za pár týždňov, ani mesiacov, ba ani rokov. Podľa všetkého vyčkávajú na ďalšiu príležitosť.

Určite už vieš, kam mierim. Čo keby sme tým dvom prítajeným ostrel'ovačom s ostrými nábojmi logiky poskytli príležitosť vyjsť na svetlo a zastrieľať si do nového terča? Neoslovujem Ťa, pravdaže, náhodou. Problematika bytia ti nikdy nebola cudzia a navyše mám dojem, že v ostatnom čase si sa ňou zaoberal oveľa intenzívnejšie než v minulosti. Napísal si nielen obsiahlu štúdiu *K pojmu bytia*, ktorá ma veľmi zaujala, ale aj podrobnú recenziu Gilsonovej knihy *Bytí a niekterí filozofové*, ktorá prezrádza živý a hlboký záujem o problematiku bytia. Tak čo povieš na môj návrh?

ČERNÍK, V.: Hádám by si nemal pripisovať všetku vinu len našim filozofom a dvom nemenovaným logikom "ostrel'ovačom". Totiž, ako sám dobre vieš, otázka bytia je veľmi zložitý problém. Kedysi sa ma jeden z našich špičkových teoretických fyzikov opýtal: "Čo je to bytie?" Potreboval to vedieť na riešenie jedného zo svojich matematicko-teoretických problémov. Priznám sa, že som mu toho o bytí veľa nepovedal. A pritom sa s pojmom bytia stretávame nielen na vysokej teoretickej úrovni, ale aj v našom bežnom, každodennom živote. Kto z nás si aspoň raz v živote nepostavil známu hamletovskú otázku: "Byť či nebyť?" V čase, keď vyšiel váš prvý dialóg o bytí, prebiehala na stránkach českého *Filosofického časopisu* (1994, č. 2-6) diskusia o tzv. konci ontológie. Ukazuje sa, že problematika bytia je dnes v centre pozornosti rozsiahleho sporu, ktorý sa rozvinul medzi klasickou a neklasickou ontológiou.

V Čechách sa o tomto probléme vyjadril už Z. Fišer (1967) a u nás na Slovensku I. Hrušovský (1975). Problematika bytia je zložitá. Ktoré otázky by si chcel prediskutovať v našom dialógu?

CMOREJ, P.: Chcel by som pokračovať v kladení podobných otázok, aké som kládol Jarovi Martinkovi, a navyše sa vrátiť k problémom, ktoré sme v našom dialógu neuzavreli. Priznám sa, že stále neviem, čo je bytie, resp. čo mám rozumieť pod výrazom "bytie", a rád by som si to ujasnil. Viem, že existuje viacero chápaní, ale niektorým z nich celkom dobre nerozumiem, iné sa mi zdajú neprijateľné alebo zaťažené problémami, s ktorými si neviem rady. Navyše si myslím, že by bolo užitočné zaviesť do úvah o bytí niekoľko pojmových dištinkcií, ktoré sa niekedy ignorujú, čo vyvoláva pojmový zmatek a zbytočné nedorozumenia.

Vo svojej štúdii skúmaš viacero chápaní bytia, medzi nimi aj tie, ktorými sme sa zaoberali alebo aspoň spomenuli v prvom dialógu. Bol by som rád, keby sme tu niektoré z pojmov, ktoré v nej objasňuješ, trochu rozobrali. Sám rozhodni, čím by bolo najlepšie začať.

Na záver musím poznamenať, že zložitosť a náročnosť problému bytia ostreľovačov z Katedry logiky FiFUK vôbec neospravedľuje za to, že nesplnili svoj sľub. Ak zistili, že napísať dialóg na túto tému nie je také ľahké, ako sa im sprvu zdalo, tak to mali aspoň priznať. Dúfajme, že náš dialóg ich trochu pošteklí a že ich prinúti vyjsť s nenáročného prítmiam anonymity na scénu diskusie či polemiky osvetlenú ostrým svetlom verejnej pozornosti.

ČERNÍK, V.: Termín "bytie" sa používa vo viacerých významoch.² V našom dialógu by sme sa hádam mali (aspoň pre začiatok) obmedziť len na dva z nich. V ontologickom zmysle sa termín "bytie" používa na označenie toho, čo je. V užšom, ontologicko-noetickom zmysle sa používa na označenie objektívneho bytia, ktoré sa stáva relatívnym protikladom ľudského vedomia. Tieto dva kľúčové významy termínu "bytie" neslobodno spolu stotožňovať. Ich zámena vedie k celému radu závažných omylov a chýb. Navrhujem preto, aby sme náš prvý dialóg venovali ontologickému pojmu bytia. Pri jeho rozbere zrejme narazíme na problém podstaty diferencovaných súcien. Tomu by sme mohli venovať náš druhý dialóg. Až potom, ak budeš mať záujem, by sme sa mohli pustiť do rozboru ontologicko-noetickej kategórie objektívneho bytia. Pri rozbere týchto otázok asi budeme musieť zaujať stanovisko k sporu esencializmu a antiesencializmu, ako aj k dichotómii substančnej a nesubstančnej ontológie. Rozbor týchto problémov zrejme nebude možný bez istých historických exkurzov. Dejiny problematiky bytia by však mali v našom dialógu zostať v pozadí, aby vynikla logická štruktúra problému.

CMOREJ, P.: Presne to mám na mysli, hoci už počujem reptavý nesúhlas filozofov, ktorých zreteľ na logickú štruktúru problému zrejme nenadchne. S odlišovaním bytia v ontologickom zmysle od bytia, ktoré nazývaš objektívnym bytím, bezvýhradne súhlasím, hoci musím dodať, že o tom druhom mám isté pochybnosti. Nemám však

nič proti tomu, keď sa sústreďíme na pojem ontologického bytia a neskôr sa vrátíme k ontologicko-noetickej kategórii bytia.

ČERNÍK, V.: Ľudské pojmové myslenie zrejme nezačína z ničoho; vyrastá genetiky z ľudskej zmyslovosti, z predmetného nazerania a z predmetnej ľudskej činnosti. Naša zmyslosť je potvrdením existencie diferencovaných súcien (vecí, javov, procesov). Myšlienka odhaľuje všeobecné v rozmanitých súcnach; najprv to, že sú, existujú, a potom aj to, že sú nejaké, že sú istým spôsobom existencie, že majú istú určenosť (kvalitu, kvantitu, mieru, podstatu atď.). Táto prax nachádza svoje vyjadrenie aj v pojme bytia.

Podstatné meno "bytie" (*ens, being, das Sein*) je odvodené od slovesa "byť" (*esse, to be, sein*); sloveso "byť" pritom používame najmenenej v troch základných významoch a súvislostiach: vo význame jestvovať, existovať (*ens* znamená *esse habet*), vo väzbe "byť nejakým", mať istú určenosť, akovosť (*quidditas*), byť určitým spôsobom existencie a napokon vo význame čírej spony "je", ktorá viaže (identifikuje) základné časti súdu (v ktorých vypovedáme o existencii vecí, javov, procesov). V našom prvom dialógu by sme sa teda mali pokúsiť o rozbor týchto troch základných aspektov ontologického pojmu bytia.

CMOREJ, P.: Súhlasím, ale uvítal by som niekoľko typických príkladov na použitie každého z troch uvedených významov slovesa "byť". Umožní nám to rozbor skonkretizovať a urobiť ho zrozumiteľnejším, čo naši čitatelia určite ocenia.

ČERNÍK, V.: Vy logici musíte mať na všetko nejaké príklady; asi preto, že sa ťažko vymýšľajú a ľahko vyvracajú. Ale dobre mi tak, keď už som sa s tebou pustil do debaty. Tu sú niektoré príklady: Z dejín filozofie viem, že existoval Sokrates (*esse*); viem ďalej, že bol starogréckym filozofom (*quidditas*); vo výroku "Sokrates je človek" používam slovo "je" ako sponu, ktorá viaže (častočne identifikuje) predikát súdu s jeho subjektom. Vďaka teoretickej a experimentálnej fyzike viem, že sú, existujú fotóny; vďaka nej tiež viem, že fotóny majú nulovú hmotnosť, celočíselný spin 1 a pohybujú sa rýchlosťou svetla; slovo "je" vo výroku "Fotón je častica s nulovou hmotnosťou" plní funkciu spony. Z vlastnej skúsenosti a vďaka psychológii viem, že jestvuje, existuje vedomie; viem, že vedomie je vlastnosť mozgu a funkcia konania; slovo "je" vo výroku "Vedomie je funkcia konania" je spona, ktorá spája subjekt súdu s predikátom, v ktorom sa vypovedá o spôsobe existencie vedomia. Zo sledovania našej politickej scény viem, že existuje V. Mečiar; odtiaľ tiež viem, že bol predsedom vlády SR; slovo "bol" vo výroku "Mečiar bol predseda vlády" plní funkciu spony. Stačí?

CMOREJ, P.: Bohato, problém však je, ktoré z vyčlenených významov slovesa "byť" súvisia s pojmom bytia. Filozofi túto súvislosť vidia niekedy tam, kde mi uniká. Napríklad Heidegger píše, že "už keď se ptáme: "co je 'byť'?", pohybujeme se v jistém porozumění tomuto 'je', aniž bychom mohli pojmově fixovat, co toto 'je'

znamená" ([6], 21). Je však význam slova "je" v tejto otázke užšie spätý s pojmom bytia? Domnievam sa, že "je" má v danom prípade ten istý význam ako slovo "znamená", tu je predsa reč o *slove* "bytie", a nie o bytí. Človek, ktorý nevie, čo znamená slovo "bytie", nemôže rozumieť ani otázke "Čo je bytie?", čiže nemôže vedieť, na čo sa pýta. Heideggerovu otázku možno zmysluplne položiť iba ako otázku o slove "bytie", v ktorej "je" má ten istý význam ako "znamená". Slovo "je" má viac významov a väčšina z nich s pojmom bytia vôbec nesúvisí alebo len tak ako "všetko so všetkým". V mnohých zvrtoch vystupuje ako synkategorematický výraz bez samostatného významu. Patria k nim napríklad operátory "fakt je, že", "je pravda, že", "nie je pravda, že" a pod. Nemyslím si, že by nám analýza tohto "je" pomohla pochopiť pojem bytia.

Ty si vyčlenil tri základné významy slovesa "byť": 1. jestvovať, existovať, 2. mať istú určenosť, akovosť a 3. "byť" vo význame spony. Nie je mi jasný rozdiel medzi druhým a tretím významom. Preto som ťa poprosil, aby si uviedol nejaké príklady na každý z týchto troch významov. Žiaľ, ani teraz nie som múdrejší. Ved' to, že niečo má istú určenosť či akovosť, teda - aby sme to povedali zrozumiteľnejšie - že niečo má tú a tú vlastnosť, resp. že je také a také, vyjadrujeme sponou (hoci nie vždy) spojenou s výrazom označujúcim určitú akovosť či vlastnosť. V твоjich príkladoch vidím jasnú deliacu čiaru medzi výrokmí, v ktorých sa hovorí o existencii či jestvovaní určitých entít, a ostatnými vetami, ale nie som schopný oddeliť príklady na druhý význam od príkladov na tretí význam. To by si mal dotiahnuť. Predpokladám, že každý z týchto významov pokladáš za relevantný pre náš pokus o explikáciu a rozbor pojmu bytia.

Vy filozofi pohrdáte príkladmi, lebo sa radi vznášate vo výšinách, z ktorých vás strhávajú na zem. Ja si transparentne robenú filozofiu neviem bez nich predstaviť. Pomáhajú mi lepšie pochopiť používané pojmy i všeobecnejšie tvrdenia a posúdiť nosnosť filozofickej koncepcie.

ČERNÍK, V.: Keď hovorím, že Sokrates "bol", že fotóny "sú", že vedomie "je", že Mečiar "je" a pod., mám na mysli len jestvovanie, existenciu týchto entít. Odhliadam pritom od spôsobu ich existencie, od ich akovosti. Keď filozofi tvrdia, že Sokrates "bol starogrécky filozof", že "bol Platónovým učiteľom", že "mal za manželku Xantipu", že "mal konflikt s vládcami Atén", že "volil radšej čestnú smrť ako nečestný život", alebo keď fyzici hovoria, že fotóny "sú elementárne častice", že "majú vlnovo-kvantovú povahu", že "ich energia sa rovná $h\nu$ " (kde h je Planckova konštanta), že "ich spin sa rovná 1", že sa "pohybujú rýchlosťou svetla", alebo keď psychológ povie, že vedomie "je vlastnosť mozgu", že "je funkciou konania", alebo keď politik hovorí, že Mečiar "bol predsedom vlády" a že po voľbách "prestal byť predsedom vlády", chcú povedať, že jestvovali, jestvujú či budú jestvovať entity s uvedenými vlastnosťami a vzťahmi. Nemajú už na mysli len ich existenciu, ale určitý spôsob ich existencie, ich určenosť, akovosť. Z hľadiska svojej čirej existencie sú všetky súcna (veci, javy, procesy, bytosti) navzájom podobné, vzájomne ekvivalentné. Za x vo výraze " x je" možno dosadiť meno ľubovoľného predmetu, ktorý je,

existuje. Z hľadiska spôsobu svojej existencie sa od seba kvalitatívne (a aj inak) odlišujú.

Domnievam sa, že používanie slovesa "byť" vo význame jestvovať, existovať a používanie výrazu "byť nejakým" vo význame akovosti, spôsobu existencie bezprostredne súvisia s pojmom bytia. Sloveso "byť" (jestvovať, existovať) používame tam, kde chceme zaradiť nejaký predmet do bytia; výraz "byť nejakým" (quidditas, spôsob existencie) uplatňujeme tam, kde chceme opísať vlastnosti a vzťahy tohto predmetu, ktorými sa odlišuje od iných predmetov začlenených do bytia.

V niektorých (ale nie vo všetkých) určeníach, ktorými sa charakterizujú vlastnosti a vzťahy spomínaných entít (ich akovosť, spôsob ich existencie), vystupuje výraz "je", ktorý sa spája s výrazom označujúcim určitú akovosť (tú a tú vlastnosť, taký a taký vzťah). "Je" samo osebe sa v tomto prípade nepoužíva vo význame existencie ani vo význame spôsobu existencie, ale plní úlohu spony. Máš pravdu, že v niektorých prípadoch ho možno nahradiť inými výrazmi a že v mnohých prípadoch môže mať charakter synkategorematického výrazu bez samostatného významu.

Dôležité je, aby sme vedeli odlišiť "je" vo význame existencie, výraz "je nejakým" vo význame spôsobu existencie a "je" ako čirej spony. V známom biblickom výroku "Boh je ten, ktorý je" vystupuje "je" dvakrát; raz ako spona a raz vo význame existencie. Spona "je" bezprostredne nesúvisí s pojmom bytia. V danom (tretom) prípade použitia slovesa "byť" ide skôr o to, prečo "je" plní úlohu spony v našich súdoch a prečo ju niekedy plní lepšie ako iné výrazy ([5], 228-229).

Myslím, že máš pravdu v príklade s Heideggerovým chápaním spony "je". Podobne ako rozlišujeme medzi slovom "bytie" a bytím, mali by sme tiež rozlišovať medzi našimi výroky o bytí (ktoré môžu byť pravdivé alebo nepravdivé) a bytím. Spona nie je ani tak záležitosť predmetného bytia, ako našich výpovedí o bytí. Možno, že mal Heidegger na mysli to, že sa "je" vo funkcii spony vyčlenilo v stáročnej praxi ľudskej komunikácie, nášho hovorenia o bytí. Heideggerovi však nešlo ani tak o vymedzenie *pojmu* bytia, ako o vyčlenenie spôsobov nášho *extatického prežívania* človeku "prípodstatneného" (*anwesend*) bytia, ľudskej existencie.

Súhlasím, samozrejme, s tým, že príklady sú jednou z podmienok konkrétnosti a transparentnosti myslenia; nestotožňujem iba konkrétnosť a transparentnosť myslenia s uvádzaním príkladov.

CMOREJ, P.: To ani ja, ale transparentné myslenie by malo s nimi nielen rátať, ale aj pracovať. Predpokladám, že v tom sa zhodneme. Súhlasím s tebou, že by sme mali vedieť odlišiť "je" vo význame existencie od "je" vo funkcii spony. Vo význame existencie sa nepochybne vyskytuje v prvej skupine tvojich príkladov. V uvedených výrokoch možno "je" všade nahradiť výrazom "jestvuje", ktorý v nich vystupuje ako predikát. To znamená, že aj "je" v prvom význame je vlastne predikát. Navrhujem, aby sme "je" v tejto funkcii a význame nahrádzali výrazom "jestvuje", čím sa vyhneme niektorým nedorozumeniam a naše úvahy trochu spriehľadníme. Súhlasíš?

ČERNÍK, V.: Súhlasím. Súhlasím, samozrejme, aj s tým, že transparentné myslenie by malo nielen rátať, ale i pracovať s príkladmi. Lenže "ľahko sa povie, ale ťažšie realizuje".

CMOREJ, P: To znamená, že každý výrok prvej skupiny je synonymným s nejakým výrokom tvaru "x jestvuje". Zatiaľ nechajme bokom problémy, na ktoré v súvislosti s predikátom existencie poukázal I. Kant, i otázky, či "jestvuje" znamená vo všetkých výrokoch formy "x jestvuje" to isté a aké výrazy možno dosadzovať za premennú "x". Vrátime sa k tomu pri vhodnej príležitosti. Najprv by sme mali ostrejšie odlišiť význam "je" vo výrokoch druhej skupiny od jeho významu vo funkcii čirej spony. Ak ti dobre rozumiem, aj "je" vo výrokoch druhej skupiny vyjadruje existenciu, jestvovanie, ale na rozdiel od "je" vo význame "jestvuje" vyjadruje aj čosi navyše, a to spôsob existencie, resp. nejakú akovosť. Ako príklad výroku s "je" vo funkcii spony si uviedol vetu "Boh je ten, ktorý je". Za sponu tu pokladáš prvý výskyt slova "je". Nemám nič proti tomu, ale na odlišenie "je" vo význame existencie plus akovosti od čirej spony mi to nestačí. Tvoj príklad možno predsa preformulovať na výrok "Boh je bytosť, ktorá je", kde prvý "je" vystupuje v druhom význame, a rozdiel medzi "je" v druhom a treťom význame sa mi stráca. Veď čo znamená "ten" v tvojom výroku? Nechcem ťa trápiť, ale uvítal by som, keby si mohol uviesť ešte zo dva-tri príklady výrokov, v ktorých sa "je" vyskytuje vo funkcii čirej spony.

ČERNÍK, V.: Máš pravdu, že príklad uvedeného biblického výroku nestačí na odlišenie "je" v druhom a treťom význame. Ani tak nebol myslený. Na odlišenie výrazu "byť nejakým" vo význame akovosti od čirej spony by sme azda mohli využiť známy Kantov príklad: "Boh je všemohúci". Táto veta už nehovorí len o jestvovaní boha, ale aj o (predpokladanom) spôsobe jeho existencie, o jeho akovosti; vyčleňuje jednu z jeho vlastností; "obsahuje dva pojmy, ktoré majú svoje objekty: boh a všemohúcnosť"; prvý z nich je subjektom a druhý predikátom súdu. Je pravda, že slovo "je" samo osebe v danom prípade nie je akýmsi "predikátom navyše, ale len tým, čo predikát *vzťahuje* na subjekt"; ide o "logické použitie" tohto výrazu "len ako kopuly súdu" ([9], 374). Druhý príklad: Vo vete "Človek je bytosť, ktorá si uvedomuje svoju vlastnú životnú činnosť" sa hovorí o akovosti človeka; človek sa v nej odlišuje od zvierat, spôsob jeho existencie od spôsobu existencie iných bytostí. Slovo "je" samo osebe tu plní logickú funkciu spony, ktorá vzťahuje predikát súdu na jeho subjekt. Obdobne je to aj s príkladmi, ktoré som uviedol vyššie. Napríklad vo vete "Fotón je častica pohybujúca sa rýchlosťou svetla" sa hovorí o jednej zo špecifických vlastností fotónu, ktorými sa fotón odlišuje od iných mikročastíc; slovo "je" nie je ani v danom prípade nejakým ďalším reálnym predikátom pojmu fotón, vymedzujúcim spôsob existencie fotónu, ale plní len logickú úlohu kopuly súdu. Napokon i spona "je" jestvuje; logický spôsob jej jestvovania, jej logické použitie, spočíva (okrem iného) v tom, že vzťahuje predikát súdu na jeho subjekt.

CMOREJ, P.: Začínam mať podozrenie, že si nerozumieme. Na základe príkladov som chcel nájsť kritérium, pomocou ktorého by sme mohli odlíšiť "je" vo význame *čirej spony* od "je" vo význame "byť nejaký", v ktorom je podľa teba zahrnutý "spôsob existencie". Sám si zdôraznil dôležitosť tohto odlíšenia. V tej istej replike si povedal, že "spona nie je záležitosť bytia". Nazdávam sa, že ak je to tak, treba ju patrične odlíšiť od "je" vo význame "byť nejaký" a ďalej sa ňou nezaoberať. Tvoje príklady ma však mätú. O Kantovom výroku "Boh je všemohúci" si povedal, že "nehovorí len o jestvovaní Boha, ale aj o ... spôsobe jeho existencie, o jeho akovosti", z čoho usudzujem, že slovo "je" tu nevystupuje vo funkcii čirej spony, ale vo význame "byť nejaký", "mať istú akovosť". Ty však ďalej tvrdíš, citujúc Kanta, presný opak: "ide o 'logické použitie' tohto výrazu 'len ako kopuly súdu'". To nie je všetko. O druhom príklade tiež tvrdíš, že hovorí o akovosti človeka, ale jeho "je" kvalifikuješ ako sponu. Aj vo svojej štvrtej replike si uviedol niekoľko výrokov (medzi ktoré by som zaradil aj posledný príklad predchádzajúcej repliky), ktoré možno tiež interpretovať ako vety o quidditas, pričom ich "je" charakterizuješ ako sponu. Napríklad "Sokrates je človek" alebo "V. Mečiar bol predseda vlády". Ako mám tomu všetkému rozumieť?

Zdá sa, že nadišiel čas k tvojim trom významom slova "je" pridať ďalšie. Možno nám to pomôže vyhnúť sa ďalším nedorozumeniam. Myslím, že "je" niekedy znamená 4. totožnosť, ktorú vyjadrujeme aj znakom rovnosti "=", inokedy 5. definitorickú rovnosť, ktorú používame v definíciách tvaru "V je Dfm", kde V zastupuje definovaný výraz (definiendum) určitej kategórie, napríklad individuový výraz alebo predikát, a Dfm zastupuje definiendum, teda výraz, ktorým definujeme V, pričom Dfm je výraz tej istej kategórie ako V. 6. V niektorých vetách tvaru "S je P" sa význam slova "je" nedá (alebo dá len veľmi ťažko a problematicky) vyčleniť, resp. určiť, pretože celá veta je iba skratkou výroku celkom inej logickej štruktúry, ktorú tvar "S je P" zakrýva.

Výrazom "je" v 4. význame sa zatiaľ nemusíme zaoberať. Zastupuje zvrat "je totožný s", ktorým v prirodzenom jazyku vyjadrujeme identitu =. Vety s "je" v tomto význame môžeme zatiaľ interpretovať ako výroky formy " $x = y$ ", z ktorých sa "je" vytratí. Podobne postupujeme pri logickej analýze matematických výrokov tvaru " x je menšie ako y ", " x je väčšie ako y " a pod., ktoré sa v matematike nahrádzajú výrokmi formy " $x < y$ ", " $x > y$ ". Pri tomto prístupe, ktorý pochádza od G. Fregeho, sa významy predikátov nerozkladajú na význam slova "je" a zmysluplný zvyšok. Uvedené predikáty označujú totiž podľa Fregeho funkcie, ktoré usporiadaným dvojiciam objektov priradujú pravdivostné hodnoty a výroky tvaru " $x R y$ " vyjadrujú aplikáciu funkcie R na dvojice $\langle x, y \rangle$. Podotýkam však, že podľa niektorých autorov Fregeho analýza nie je adekvátna. Za primeranejší pokladajú rozbor, ktorým sa v každom výroku tvaru " $x R y$ " osobitne vyčlení logický predikát označujúci vzťah predikácie, vzťah, ktorý v slovenčine často vyjadrujeme práve sponou "je". Ak tento vzťah označíme symbolom " ε ", logickú stavbu uvedených výrokov vraj výstižnejšie zachytíme formou " $\langle x, y \rangle \varepsilon R$ " a stavbu výrokov tvaru " $P(x)$ ", " $S(x_1, \dots, x_n)$ " formami " $x \varepsilon P$ ", " $\langle x_1, \dots, x_n \rangle \varepsilon S$ " (G. Bealer, podobné stanovisko zastáva aj P.F. Strawson).

K problémom spätým s fregeovskou a nefregeovskou analýzou predikácie sa môžeme vrátiť v ďalšom dialógu.

Výraz "je" vo význame definitorickej rovnosti možno po určitej úprave výroku, v ktorom sa vyskytuje, čítať ako "znamená". Napríklad, keby tvoja veta "Človek je bytosť, ktorá si uvedomuje svoju vlastnú životnú činnosť" bola definíciou človeka, mohli by sme ju chápať ako iné, menej presné vyjadrenie vymedzenia "Výraz 'človek' znamená to isté ako (prípadne má ten istý význam ako) 'bytosť, ktorá si uvedomuje svoju vlastnú životnú činnosť'". Myslím, že ani "je" vo význame definitorickej rovnosti nie je pre nás zaujímavé. Táto rovnosť je ontologicky neutrálna. Z definície tvaru "V je Dfm" ešte nevyplýva, že V v definovanom zmysle existuje, pravda, pokiaľ tu nemáme na mysli význam definovaného výrazu.

Vety tvaru "S je P", zložené z *predikátov* S, P, sú viacznačné. Môžu znamenať "Každé S je P" alebo "Niektoré S je P" (ďalšie možnosti nevyklúčujem), pričom sa buď predpokladá - ako v aristotelovskej logike - neprázdnosť rozsahov termínov S, P, alebo sa od tohto predpokladu upúšťa, napríklad v klasickej modernej logike. V prvom prípade možno "Každé S je P" interpretovať takto: Pre každé x platí, že ak x je S, tak x je P a existujú nejaké S a nejaké P, kým "Niektoré S je P" môžeme chápať ako "Existuje x , pre ktoré platí, že x je S a x je P a existujú nejaké S a nejaké P" (dodatok o neprázdnosti predikátov S a P je tu však redundantný, lebo vyplýva z predchádzajúcej časti výroku). V druhom prípade, teda v klasickej modernej logike, sa predpoklad o existencii nejakých S a nejakých P vynecháva. Domnievam sa, že bez ohľadu na to, či výrok formy "S je P" interpretujeme ako aristotelovská alebo klasická moderná logika, slovo "je" nemá v ňom samostatný, osobitne vyčleniteľný význam. Myslím, že ani toto "je" nie je pre naše úvahy relevantné. Zaujímavejšie je "je" v zložkách " x je S" a " x je P" (kde " x " je individuová premenná a S, P predikáty), ktoré sa vyskytujú v uvedených interpretáciách "S je P". Vrátime sa k nemu neskôr.

Pripomínam, že v extenzionálnej logike sa "je" vo výrokoch formy "S je P" s predikátmi S, P často interpretovalo ako "byť podmnožinou", a ak S bol individuový výraz, či už vlastné meno alebo deskripcia, tak ako "byť prvkom (množiny)". Domnievam sa, že ani toto "je" nie je pre nás zaujímavé: zaniká vo význame množinových výrazov " \in ", " \subseteq ", pretože nemožno povedať, že by bolo ich konstitutívnu zložkou: ani ich význam sa nedá rozložiť na význam "je" a význam zvyšku.

Na záver tejto dlhej repliky ešte jednu poznámku. Slovo "je" vo vete "Sokrates je človek" si charakterizoval ako "sponu, ktorá viaže (čiastočne *identifikuje*) predikát súdu s jeho subjektom" (kurzíva je moja). Inak povedané, "je" tu znamená asi toľko ako "je čiastočne identický s". Tento názor, ktorý zastávali aj niektorí stredovekí filozofi, pokladám za veľmi diskutabilný, ale teraz sa ním nemusíme zaoberať.

ČERNÍK, V.: Praktická skúsenosť mi napovedá, že veci, javy a procesy nielenže sú, jestvujú, ale že sú aj nejaké, majú istú určenosť, spôsob jestvovania. Oddel'ovať tieto dva významy od seba navzájom možno iba v krajnej (parmenidovskej) abstrakcii. Výraz "byť nejakým" sa vo filozofickej rovine vyjadruje sieťou filozofických kategórií: znamená napríklad mať nejakú vlastnosť, byť v nejakom vzťahu, byť v stave

pokoja alebo pohybu, byť v určitom priestore a čase (mať časopriestorovú formu), mať určitú kvalitu a kvantitu, imanentnú a vonkajšiu mieru, mať istú podstatu a formu prejavu, byť časťou alebo celkom, mať obsah a formu, byť príčinou alebo účinkom, byť momentom vo vzájomnom pôsobení, byť nevyhnutným či náhodným, slobodným alebo neslobodným, byť ideálnym alebo reálnym objektom, byť logickou konštrukciou alebo empirickým objektom a pod.

Problém je, ako výraz "byť nejakým" odlišiť od "byť" vo funkcii spony. Tu si zatiaľ, zrejme mojou vinou (mojou neznalosťou logickej sémantiky), dobre nerozumieme. Podľa môjho názoru sa akovosť diferencovaných súcién vyjadruje menným prísudkom tvaru "je P" alebo "je vo vzťahu R k niečomu", ktorý nesie určitý jazykový význam. Napríklad menným prísudkom: "je všemohúci", "je Prvou Príčinou", "je grécky filozof", "má za ženu Xantipu", "je mikročastica so spinom 1", "je funkciou konania", "je predsedom vlády", "je Slovak" a pod. Slovo "je" je v danom prípade slovesnou časťou menného prísudku, ktorým vyjadrujeme akovosť, spôsob bytia diferencovaných súcién. Slovesnou časťou takýchto menných prísudkov môže pritom byť nielen "je", ale aj iné slovesá, ktoré vyžadujú doplnenie, ako napríklad "mať", "stať sa": "mať vzťah k iným bytostiam" (človek nielenže je vo vzťahu, ale aj má vzťah k iným bytostiam), "stáva sa dospelým". Slovo "je" ako slovesná časť menného prísudku má charakter spony, podobne ako sloveso "mať", "stať sa" a iné slovesá, napríklad spomínané "znamenáť". Spona "je" tu nie je síce bezprostredne záležitosť bytia, ale je organickou súčasťou menného prísudku, ktorý používame na vyjadrenie akovosti diferencovaných súcién.

Vítam tvoje rozšírenie významov slovesa "byť". Čiastočnú identitu s som uviedol v zátvorke len ako jeden z názorov v diskusii o povahe spony "je". Sám v tejto otázke nemám jasno. Súhlasím s tým, že niektorými významami slovesa "byť" sa v našom dialógu nemusíme zaoberať. Mali by sme sa sústrediť hlavne na sloveso "byť" vo význame jestvovať a na výraz "byť nejakým" vo význame určenosti, akovosti či spôsobu existencie bytia.

CMOREJ, P.: Ak sa akovosť súcna vyjadruje menným prísudkom zloženým zo slova "je" alebo "má" či "stáva sa" a nejakého P, v ktorom "je" ako slovesná časť menného prísudku má charakter spony, tak "je" *samo osebe* nevyjadruje nijakú akovosť. Vyjadruje ju až výraz, ktorý vzniká spojením "je" s nejakým P. To spochybňuje oprávnenosť tvojho vyčlenenia druhého významu slovesa "byť", ktoré podľa teba používame aj "vo význame byť nejakým, mať istú určenosť, akovosť (quidditas), byť určitým spôsobom existencie". Keď teraz hovoríš o vyjadrovaní quidditas, tvrdíš, že slovo "je" ako slovesná časť menného prísudku má charakter spony a že táto spona "nie je záležitosť bytia". Úlohu vyjadrovať akovosť si tým presunul z "je" na P a tým zbavil slovo "je" jeho druhého významu. Myslím, že práve v tvojom váhaní medzi týmto názorom na vyjadrovanie akovosti a chápaním "je" v jeho druhom, tebou vyčlenenom význame korení naše nedorozumenie.

Druhý význam spony "je" spochybňuje aj skutočnosť, že v mnohých vetách vyjadrujeme akovosť bez spony, napríklad keď povieme že "Jano píše" alebo "Jano

miluje Marínu". Aj ty si uviedol príklady, v ktorých spona chýba. V mnohých prípadoch na vyjadrenie tej istej myšlienky môžeme v jednom jazyku použiť formuláciu so sponou a v druhom jazyku formuláciu bez nej. Existenčný význam spony "je" spochybňujú aj výroky, akým je "Sokrates je mŕtvy", ale teraz sa nemienim púšťať do ich skúmania.

ČERNÍK, V.: Uznávam, že naše nedorozumenie naozaj korenilo v mojom nedostatočnom odlišení výrazu "byť nejakým" od "je" vo význame spony, hoci som sa o to usiloval. Chyba zrejme bola v tom, že som nepostrehol, že výraz "byť nejakým" nie je (druhým) významom slovesa "byť" v striktnom zmysle. Chcel by som len zopakovať, že spona "je" ako slovesná časť menného prísudku sama osebe nie je *ani tak* záležitosť bytia, ako skôr záležitosť nášho hovorenia o bytí.

CMOREJ, P.: To by bolo treba rozobrať a spresniť, nezmieňuješ sa o tom po prvý raz. Za tvoju formuláciu sa skrývajú isté problémy a ťažkosti, od ktorých môžeme v tomto štádiu našej výmeny názorov abstrahovať. Ak to bude žiaduce, vrátime sa k nim pri inej príležitosti.

Niet sporu o tom, že ak niečo jestvuje, tak má aj nejakú určenosť, isté vlastnosti, čiže je nejaké. Problém však je, či už "v samom pojme jestvovania je implicitne zahrnutý aj spôsob jestvovania". Pochybujem o tom najmä z týchto dôvodov. Každá jestvujúca entita má mnoho rôznych vlastností, pričom niektoré z nich časom stráca a iné nadobúda. Ktoré z nich sú obsiahnuté v jej spôsobe jestvovania? K jednej možnej odpovedi na túto otázku sa vrátim pri inej príležitosti. Ty pravdepodobne odpovieš, že iba tie, ktoré jej prislúchajú nevyhnutne. Lenže aj tých je viac a nie je jasné, ktoré z nich sú obsiahnuté v pojme jestvovania. Navyše k spôsobu jestvovania patria aj kontingentné vlastnosti. Nezmenil by sa azda tvoj spôsob jestvovania, keby si sa nebol stal filozofom, ale stolárom, ekonómom či politikom? Nemali by sme zabúdať na to, že ak do pojmu jestvovania vložíme aj jeho spôsob, napríklad nejakú vlastnosť či akovosť P, tak z výroku tvaru "x jestvuje" by mal vyplývať výrok "x je P". Od toho je už len krôčik k záveru, že ak nejaké x nemá vlastnosť P, tak nejestvuje. Si ochotný prijať tento dôsledok?

Druhý problém väzí v tom, že ak do pojmu jestvovania zahrnieme aj jeho spôsob, budeme mať toľko pojmov bytia ako spôsobov jestvovania. Ani jeden z týchto pojmov nebude aplikovateľný na všetky jestvujúce entity, to znamená, že ani jeden z nich nebude pojmom bytia, ktorý je predmetom záujmu ontológie. Alebo sa mýlim? Zdá sa, že už v tejto súvislosti by sme si mali položiť otázku, či bytie je len jedno alebo je ich viac. Predpokladal som, že "bytie je jedno a že doň patrí všetko, čo je, a že mimo neho nie je nič" ([1], 226). Táto formulácia je zraniteľná, má isté slabiny, ale v danom kontexte môžeme od nich abstrahovať, pretože tu mi ide len o to, či bytie je jedno. Myslím, že by sme mali odlišovať bytie, ktoré je len jedno, od súcién, ktorých je viac. Oprávňuje nás k tomu aj pôvod slova "súčno", ktoré podľa všetkého pochádza z tvaru "sú" slovesa "byť". Navrhujem však, aby sme sa v tomto štádiu nášho dialógu obmedzili na terminologickú dohodu o používaní výrazov "bytie",

"súcno" (v naznačenom zmysle). Hlbší rozbor pojmu bytia a súcna a vzťahu medzi nimi odložme na inokedy.

ČERNÍK, V.: Som rád, že sme sa zhodli na tom, že "Niet sporu o tom, že ak niečo jestvuje, tak má aj nejakú určenosť, isté vlastnosti, čiže je nejaké". Presne o to mi ide. Domnievam sa, že ak by sme toto konštatovanie zohľadnili pri vymedzení pojmu bytia, získali by sme konkrétnejší pojem bytia ako ten, ktorý sa vymedzuje len ako to, čo existuje. A vôbec pritom netrvám na tvrdení, že "v samom pojme existencie je implicitne zahrnutý aj spôsob jestvovania", najmä ak mu dodáš uvedenú interpretáciu. Samozrejme, nemôžem prijať ani dôsledky, ktoré si z takej interpretácie logicky vyvodil.

Nejde mi o zaradenie pojmu "spôsob existencie" do pojmu "jestvovania", ale o zdôraznenie blízkosti týchto pojmov. Stačí si postaviť otázku "Čo je to jestvovanie?" alebo otázku "Ako sa presvedčíme o skutočnej existencii nejakej entity?". Odpoveď na prvú otázku azda naznačil už Aristoteles vo svojom výraze *to-ti-en-einai*, ktorý v striktnom preklade znamená "byť (teraz), čím niečo bolo (predtým)"; inak povedané, jestvovať podľa neho znamená pretrvávať (reprodukovať sa) v procese vznikania a zanikania. Odpoveď na druhú otázku nájdeme v experimentálnej praxi prírodných, sociálnych a technických vied. O skutočnej existencii nejakého predpokladaného súcna (napríklad čiernej diery) sa presvedčíme v procese otestovania výsledkov jeho vzťahu, napríklad jeho vzájomného pôsobenia s iným súcnom (otestovaním vzájomného pôsobenia čiernej diery s hviezdou, ktorá okolo nej obieha). Univerzálne pojmy vznikania a zanikania (stávania, *werden*), vzájomného pôsobenia atď. patria do siete filozofických kategórií, ktorými charakterizujeme spôsob existencie jednotlivých a zvláštnych súcien začlenených do kategórie bytia.

Znova opakujem, že mi nejde o zahrnutie spôsobu existencie do pojmu existencie, ale o zdôraznenie vzájomnej väzby medzi existenciou a spôsobom existencie. Súhlasím s tým, aby sme v danom štádiu diskusie dodržovali tebou navrhovanú terminologickú dohodu o používaní výrazov "bytie" a "súcno": bytie je jedno a súcna sú mnohé.

Problém je v tom, ako jedno súvisí s mnohým. Veta, ktorú si odčitoval z vášho prvého dialógu s Jarom Martinkom, je súzvučná so známym Parmenidovým výrokom, podľa ktorého "mimo jestvujúceho nič nie je" ([11], 28 B 8, s. 115), resp. s jeho výrokom, že bytie ako také (jestvovanie vôbec) "nevzniklo ani nezaniklo" ([11], 28 B 28, s. 114). Toto Parmenidovo tvrdenie je ekvivalentné Demokritovmu tvrdeniu o nemožnosti vznikania bytia z ničoho alebo jeho premene na nič ([3], 67 A 1, s. 177), ktoré sa dnes potvrdzuje celými dejinami prírodných a spoločenských vied. V tom teda musíme dať Parmenidovi za pravdu.

Parmenidova chyba bola zrejme v tom, že tento pravdivý moment eleatského učenia zabsolutizoval; všeobecné bytie ako akési monolitické, vnútorne nerozlišené "Jedno" (nie-mnohé) staval proti jednotlivým súcnam ako vzájomne nepreviazanému "mnohému" (nie-jednému). Mylne sa domnieval, že vďaka jeho dôkazu o nemožnosti vznikania všeobecného bytia z ničoho "vyhaslo vznikanie a odstránil sa zánik" vôbec

([11], 28 B 8, s. 115). Príčina tohto jeho omylu bola podľa môjho názoru v tom, že zredukoval pojem bytia na číre jestvovanie, na holú existenciu, že spôsob existencie diferencovaných súcien vyčlenil z pojmu bytia ako niečo jestvujúce iba podľa mieny. Takéto chápanie bytia viedlo k známym ťažkostiam, ktoré sú charakteristické najmä pre filozofickú líniu vedúcu od Parmenida cez Platóna, Plótina k Jánovi Scotovi Eriugenovi.³

Bytie podľa môjho názoru nie je monolitickým, vnútorne nerozlíšeným "Jedným", ktoré sa ako nie-mnohé stavia do analytickej opozície voči "mohému" ako nie-jednému. Bytie je vnútorne rozlíšeným jedným, ktoré sa vzťahuje na mnohé ako na svoj dialektický protiklad. Jedno a mnohé sa vzájomne podmieňujú, prechádzajú jedno do druhého a sprostredkujú sa navzájom. Nie sú v analytickej, ale v dialektickej opozícii. Herakleitos podľa môjho názoru správne dôvodil, že "keď sa jedno rozdelí, odkrývajú sa protiklady"; že len čo pochopíme bytie ako jednotu rozdielneho, zistíme, že sa všetko "deje na základe protikladov a všetko tečie ako rieka" ([7], 22 A 9 a; 22 A 1, s. 99, 101).

Moje chápanie bytia je bližšie Herakleitovi ako Parmenidovi. Usilujem sa naznačiť, že popri tradičnom, parmenidovskom poňatí bytia ako toho, čo jestvuje, by bolo potrebné vymedziť aj konkrétnejšie poňatie bytia ako interakcie diferencovaných súcien s rozmanitým spôsobom existencie. Toto konkrétnejšie poňatie bytia by zahŕňalo parmenidovské poňatie bytia ako svoj abstraktný moment. Preto sa tiež nechcem vzdať výrazu "byť nejakým" ako jednej z podstatných charakteristík bytia. Inak povedané, myslím, že dozrel čas na konštatovanie, že existujú rôzne pojmy bytia, ktoré sa vyznačujú odlišnou úrovňou abstrakcie. Existuje pojem bytia, ktorý sa vymedzuje ako všetko to/súhm toho, čo existuje. Bytie ako také však jestvuje len prostredníctvom zvláštnych rovín bytia (fyzikálnej, chemickej, biologickej, sociálnej, informačnej) a prostredníctvom jednotlivých súcien, ktoré sa vyznačujú odlišným spôsobom existencie. Preto si myslím, že od uvedeného, krajne abstraktného pojmu bytia ako holej existencie by bolo osožné prejsť ku konkrétnejším pojmom bytia. Prvým krokom takejto konkretizácie by mohlo byť vymedzenie pojmu bytia ako toho, čo existuje prostredníctvom (slabej, silnej, elektromagnetickej, gravitačnej, biologickej, sociálnej) interakcie diferencovaných súcien s odlišnými spôsobmi existencie. Druhým krokom takejto konkretizácie by potom mohlo byť vymedzenie pojmu objektívneho bytia ako predmetného protikladu nášho vedomia (mysle, poznania). Prvý z uvedených pojmov bytia sa niekedy nazýva "ontickým", druhý "onto-logickým" (v zmysle vedy o bytí), tretí "ontologicko-noetickým". Všetky tri odlišné pojmy bytia sa rozpracúvajú na univerzálnej (filozofickej, všeobecovednej) úrovni, hoci sa vyznačujú odlišnou rovinnou abstrakcie. Filozofia sa podieľa na rozpracúvaní každého z nich; jej špecifickým predmetom však je až posledný, ontologicko-noetický pojem bytia.

CMOREJ, P.: O vzťahu medzi jedným a mnohým budeme môcť hovoriť až vtedy, keď bližšie určíme, čo je jedno a čo mnohé, teda čo je bytie a čo sú súcna, takže teraz nielen môžeme, ale aj musíme túto otázku odročiť na vhodnejšiu chvíľu.

Nerozumiem dosť dobre tvoju terminu "všeobecné bytie". Dá sa to interpretovať viacerými spôsobmi a neviem, ktorý je ten pravý. Navyše mám pochybnosti o tom, či Parmenidovo bytie je všeobecné. Pri istom chápaní všeobecného by to mohlo znamenať, že je to vlastnosť, ktorá prislúcha viacerým entitám, čo zrejme nezodpovedá Parmenidovmu chápaniu bytia. Ďalej konštatuješ, že bytie "nie je monolitickým, vnútorne nerozlišeným "Jedným", ktoré sa ako nie-mnohé stavia do analytickej opozície voči "mnohému" ako nie jednému". Prečo nie? Množina obsahujúca viac prvkov je tiež jedným, ktoré možno postaviť do opozície proti mnohému - jej prvkom. Z toho, že niečo je jedno, ešte predsa nevyplýva, že nie je vnútorne diferencované alebo členiteľné na nejaké zložky. Nie som si istý, či každé jedno je podmienené mnohým, a pri istom vymedzení jedného a mnohého nemožno súhlasiť s tým, že jedno prechádza do mnohého a naopak. Napríklad množina ako jedno sa nemôže zmeniť na mnohé v tom zmysle, že by prestala ako jedno existovať. Taký prechod si neviem predstaviť ani v prípade bytia. Chceš azda povedať, že bytie sa môže premeniť na mnohé a prestať byť jedným?

ČERNÍK, V.: V žiadnom prípade. Ibaže na rozdiel od Parmenida a jeho žiaka Zenóna si nemyslím, že "v súcnach nie je jedno" ([14], 29 A 21, s. 119) a že v jednom nie je mnohé. Súčna predsa sú, existujú, a teda participujú na jestvovaní, na bytí, a bytie je také jedno, ktoré v sebe obsahuje mnohosť jednotlivých súcien. Jedno a mnohé sú binárne (polárne) kategórie; každá z nich v sebe obsahuje vzťah k svojmu druhému. V tomto zmysle (a len v tomto zmysle) možno hovoriť o ich vzájomnej podmienenosti a vzájomnom prechode. Parmenidovo bytie má povahu abstraktne všeobecného určenia, v ktorom sa vyčleňuje len to, čo je v jednotlivých súcnach spoločné, totožné: ich jestvovanie. Takáto myšlienková abstrakcia bytia sa vydáva za skutočné bytie, ktoré sa chápe ako celé a súvislé jedno ([11], 28 B 8, s. 114), ktoré neobsahuje mnohosť jednotlivých súcien. Jestvovanie mnohosti súcien sa alebo popiera, alebo sa označuje len za vec zdania, čirej mienky. Lenže takto pochopené bytie je čírou abstrakciou, ktorá môže existovať len v myslení. Nie je náhodné, že podľa Parmenida "myslenie a bytie je to isté" ([11], 22 B 2 a 3, s. 114) a že u Platóna sa ozajstné, "reálne reálne" bytie stotožňuje so svetom ideí.

CMOREJ, P.: Nemyslím si, že *vždy*, "keď" sa jedno rozdelí, odkrývajú sa protiklady, ani to, že *všetko* sa "deje na základe protikladov a že *všetko* tečie ako rieka". Rozdelením množiny čísel na nejaké podmnožiny alebo skupiny ľudí na menšie skupinky sa nemusia odkryť nijaké protiklady. Pohyb niektorých častíc nemusí prebiehať na základe protikladov a je mnoho entít, ktoré netečú ako rieka. Pri týchto problémoch by sme sa však nemali teraz zdržiavať, v tomto štádiu nášho dialógu nie sú pre naše úvahy relevantné. Venujme radšej pozornosť pojmom bytia, ktoré naznačuješ v posledných dvoch odsekoch svojej repliky.

ČERNÍK, V.: Nazdávam sa, že ani Herakleitos si nemyslel, že *"vždy"*, keď sa jedno rozdelí, odkrývajú sa protiklady. Konštatoval len, že "je rozumné uznať, že

všetky veci sú jedno" ([7], 22 B 50, s. 93), že jedno obsahuje rozdiel a protiklad mnohého a že tam, kde sa nám podarí odhaliť jednotu rozdielného a protikladného (binárnu opozíciu, rozpor, dialektické protirečenie), pochopíme bytie ako proces stávania (vznikania a zanikania) ([7], 22 A 1, s. 101). V tom vidím zmysel Herakleitovho učenia o bytí. Nepopieram pritom, že v jeho učení je istá nadsázka v hypertrofii jednoty protikladov.

CMOREJ, P.: Pojem bytia ako *súhrnu* toho, čo existuje, nepokladám za veľmi produktívny, a to z viacerých dôvodov. Nie je jasné, čo sa tu rozumie pod súhrnom a čo je "všetko to ..., čo existuje" (bolo by to treba podrobiť logickej analýze, ktorú si tu nemôžeme so zreteľom na obmedzený rozsah dialógu dovoliť). Inými slovami, kým nevieme, čo všetko existuje, nevieme, čo je bytie. Patria do tohto súhrnu len fyzické jednotliviny alebo aj vlastnosti, vzťahy medzi nimi, vlastnosti vlastností, vlastnosti vzťahov, vzťahy medzi vlastnosťami, vzťahmi atď. do neekonečna? Patria tam množiny jednotlivín, čísla, množiny čísel, množiny množín, ...? Patrí tam aj samo bytie? Zdá sa, že by malo, inak by neexistovalo, keď doň patrí všetko, čo existuje. Odtiaľ už nie je ďaleko k antinómiám, ktoré pripomínajú paradoxy naivnej teórie množín. Aj keby sa nám podarilo vyhnúť sa im, zostanú nám prinajmenej dve nasledujúce ťažkosti. Súhrn v naznačenom zmysle je množina, teda ideálna entita. Je však bytie ideálna entita? (Bytie, nie pojem bytia!) Niektoré koncepcie sa k tomu prikláňajú, nie som si však istý, či aj ty. Druhá ťažkosť vedie k sporu s tézou, že bytie je len jedno. Ak súhrn je množina a prvkami bytia sú aj dočasne jestvujúce entity, napríklad ľudia, zvieratá, hviezdy, galaxie a pod., tak v rôznych časových intervaloch do bytia patria rôzne prvky. Lenže množiny obsahujúce odlišné prvky sú rôzne, to znamená, že ak do daného súhrnu všetkého, čo existuje, pribudne nový prvok alebo niektorý z jeho prvkov prestane existovať, tak daný súhrn prestane existovať a na jeho miesto nastúpi iný súhrn, teda iné bytie.

ČERNÍK, V.: Aj ja mám pochybnosti o produktívnosti vymedzenia pojmu bytia ako súhrnu toho, čo existuje. V literatúre, ktorú poznám, sa vyskytujú viaceré pokusy o vymedzenie pojmu bytia. Bytie sa charakterizuje ako "súhrn toho, čo existuje", ako "všetko to, čo existuje", ako "globálne označenie všetkých vecí a predmetných relácií stavov vecí", ako "to, čo existuje alebo si predstavujeme ako reálne existujúce", ako "svet, v ktorom žijeme", ako "množina možných svetov", ako "meno na označenie veľmi širokého (najširšieho) predmetu" a i. (Pozri napr. [13], 46-47.) Každý z týchto pokusov má svoje nedostatky. Výrazom "globálne označenie" sa podľa môjho názoru zakrýva problém, o ktorý ide. To, čo si "predstavujeme ako existujúce", nemusí v skutočnosti existovať. Pojem sveta podľa mňa treba odlišovať od pojmu bytia; svet je bytie vzťahované na človeka (alebo inú rozumnú a konajúcu bytosť), je to bytie "pripodstatnené" k človeku (ako by povedal Heidegger). bytie, ktorého ústredným bodom sa stala ľudská existencia. To, čo je iba možné (v logickom alebo reálnom zmysle), ešte nemusí byť skutočné. Nie je jasné, ako chápať onen "veľmi široký (najširší) predmet" atď.

Mojej intuícii je najbližšie vymedzenie bytia ako takého jedného, do ktorého patrí všetko to, čo existuje. Pritom podľa mňa nezáleží na tom, či sme už poznali všetko to, čo existuje (v konečnom čase to ani nie je možné). V minulosti sme napríklad vôbec nevedeli o existencii kvasarov; keď vedci zistili ich existenciu, zaradili ich do kategórie bytia. Existujú pritom nielen jednotlivé súcna, ale aj vzťahy medzi nimi, ako aj vzťahy medzi prvkami a stavmi týchto súcien. To by napovedalo tomu, že reálne bytie nie je jednoduchým súhrmom či množinou atomárnych súcien, ale aj ich istým zjednotením, resp. istou jednotou rozdielneho.

Pýtaš sa, či bytie je alebo nie je ideálna entita. Podľa môjho názoru bytie (na rozdiel od pojmu bytia) nie je ideálna entita. Iná otázka je, že bytie (jestvovanie) v sebe zahŕňa nielen predmetné, ale aj ideálne entity; ved' predsa aj vedomie (ako vlastnosť mozgu a funkcia konania) jestvuje. Azda by bolo možné konštatovať, že bytie ako jestvovanie zahŕňa všetky Popperove svety (aj keď prvý svet je podľa neho "skutočnejší" ako druhý a tretí).

CMOREJ, P.: Nemali by sme strácať čas skúmaním všetkých možných určení pojmu bytia, na ktoré možno naraziť v literatúre, tým menej tých, ktoré s pojmom ontológie veľmi nesúvisia (niekedy len tak, že sa v nich použije slovo "bytie"). Niektoré z určení, ktoré uvádzaš na začiatku svojej repliky, nemožno brať predsa vážne (patrí k nim napríklad vymedzenie bytia ako množiny možných svetov alebo ako sveta, v ktorom žijeme, či ako mena alebo označenia a pod.).

Za zjednotením či zlúčením všetkých troch Popperových svetov (resp. Fregeho ríš) v pojme bytia číhajú na nás problémy, o ktorých sa tu môžem iba zmieniť. Mohli by sme im venovať osobitný dialóg.

Bezvýhradne však súhlasím s tvojím tvrdením, že "existujú rôzne pojmy bytia"; konštatovali sme to už v jednej z úvodných replík dialógu. Nevieť však, či medzi ne patrí chápanie "bytia ako interakcie diferencovaných súcien s rozmanitým spôsobom existencie". Keď túto charakteristiku vezmeme doslova, môžeme z nej odvodiť dôsledky, ktoré také chápanie silne spochybňujú. Interakcia je predsa istý vzťah, ktorý sa líši od zložiek, čo do nej vstupujú. Je bytie vzťah? Majú zložky interakcie bytie, keď sa od tohto vzťahu líšia? Nebudem to ďalej rozvádzať, lebo jeden z pojmov bytia, ktoré si uviedol, je veľmi blízky pojmu interakcie, nesplýva však s ním, čo sa mi zdá prijateľnejšie.

Nepozdáva sa mi ani pojem bytia, ktoré existuje prostredníctvom interakcie diferencovaných súcien s odlišnými spôsobmi existencie. Nebolo by lepšie v tomto prípade hovoriť skôr o svete či vesmíre než o bytí? Odkiaľ vieš, či neexistujú aj iné vesmíry s inými druhmi interakcií? Ak existujú, tak podľa tvojho vymedzenia nemajú bytie. Navyše aj vo vývine nášho vesmíru existovali obdobia, v ktorých niektoré z uvedených interakcií chýbali. Mám to chápať tak, že bytie vtedy nejestvovalo? Toto si zrejme nemal na mysli. Lenže aj keď bytie vymedzíme ako to, čo existuje prostredníctvom *nejakej* interakcie diferencovaných súcien, ktorú bližšie nešpecifikujeme, nemáme nijakú záruku, že v každej fáze existencie sa bytie diferencuje na jednotlivé súcna. Napríklad z akých súcien pozostáva v stave singularity? Ak také fázy vo

vývine bytia jestvujú, tak podľa tvojho vymedzenia bytie vtedy nejestvuje. Myšlienku konštruovať pojem bytia na základe nášho poznania vesmíru nepokladám za najšťastnejšiu. Po prvé, toto poznanie sa mení a v závislosti od neho budeš musieť meniť aj pojem bytia. Po druhé, naše poznanie vesmíru môže byť obmedzené na jeden z mnohých vesmírov, ktoré nemusia medzi sebou interagovať. To znamená, že ich nemôžeme poznať. Bol by dobrý a adekvátny pojem bytia, ktorý by z bytia vykázal svety, ktoré možno jestvujú, hoci o nich nič nevieme a ktoré sa od nášho sveta viac alebo menej líšia?

ČERNÍK, V.: V mojom pokuse o konkrétnejšie vymedzenie pojmu bytia použijam pojem interakcie v univerzálnom (filozofickom) zmysle slova. Nestotožňujem ho bezprostredne so špeciálnovednými pojmami silnej, slabej, elektromagnetickej a gravitačnej či biologickej a sociálnej interakcie (ktoré som uviedol v zátvorke ako príklady najlepšie preskúmaných druhov interakcie). Preto nevyklúčujem z bytia ani tie štádiá vo vývine nášho vesmíru, v ktorých niektoré z uvedených interakcií (napríklad biologické alebo sociálne) chýbali, ani možnosť existencie iných vesmírov s odlišnými typmi interakcie.

Niektorí autori stotožňujú pojem bytia s pojmom vesmíru. Podľa môjho názoru ich treba odlišovať. Je rozumné pripustiť, že existujú aj iné vesmíry, a ak také existujú, zaradiť ich do kategórie bytia. Iná otázka je, že o skutočnej existencii iných vesmírov sa môžeme presvedčiť len na základe pozorovania účinkov ich interakcií s naším vesmírom. Ak by existovali iné vesmíry, ktoré by nevstupovali do nijakej interakcie s naším vesmírom, nemohli by sme sa o ich skutočnej existencii alebo spôsobe existencie nič dozvedieť.

Pokiaľ ide o spomínané singularity. Tie majú zatiaľ povahu matematických abstrakcií, ktoré vyplývajú z Einsteinovej klasickej teórie gravitácie. Ich skutočná existencia zatiaľ nie je dostatočne potvrdená. O ich skutočnej existencii vznikajú závažné pochybnosti; ak by sa náš vesmír dostal (pri svojom zrode alebo zániku) do singularného stavu, prestali by v ňom platiť všetky fyzikálne zákony; jeho vznik alebo zánik by sme nemohli opísať. Perspektívnejšie je zrejme stanovisko formujúcej sa kvantovej teórie gravitácie, ktorá sa usiluje o zjednotenie všeobecnej teórie relativity s kvantovou mechanikou, o implementáciu Heisenbergovho princípu neurčitosti do Einsteinovej teórie gravitácie. Na tejto teoretickej báze sa utvárajú nové hypotézy, podľa ktorých fyzikálne zákony nestrácajú svoju platnosť v samom počiatku (a možno aj konci) nášho vesmíru. Mám na mysli napríklad Hawkingov model vzniku nášho vesmíru s imaginárnym časom bez singularít alebo modely založené na teórii superstrún, podľa ktorých náš vesmír pri svojom vzniku nemal bodovú, ale strunovú štruktúru. Pracuje sa na podrobnej mape vesmíru, ktorá má zistiť, akým vesmír bol a otestovať tak pravdivosť existujúcich hypotéz o jeho vzniku. Plne súhlasím s tým, že by sme nemali stotožňovať pojem bytia s pojmom vesmíru. Nevylučujem však možnosť využitia výsledkov špeciálnovednej teórie vesmíru pri pokuse o formovanie filozofickej, resp. všeobecnej teórie bytia. Nepovažujem za náhodné, že

spomínaná teória, ktorá má byť zjednotením všeobecnej teórie relativity a kvantovej mechaniky, sa niekedy nazýva aj "teória všetkého".

CMOREJ, P.: Termín "teória všetkého" pokladám za nadnesený. Nemali by sme ho brať doslova. Je azda táto teória aj teóriou všetkých vlastností, vzťahov, rozmanitých matematických funkcií a mnohých iných ideálnych entít? Zahŕňa teóriu množín, teóriu významu jazykových výrazov alebo teóriu poznania? Je teóriou hodnôt, morálnych noriem alebo intencionality? V kladení podobných otázok by sme mohli ešte dlho pokračovať. Keby táto teória bola naozaj teóriou všetkého, mali by sa dať z nej odvodiť všetky pravdivé tvrdenia spomenutých disciplín a pritom je jasné, že sa z nej nedajú odvodiť ani všetky pravdivé vety matematiky, lebo tá je neúplná, a predpokladám, že ani fragmentu matematiky, o ktorý sa opiera (stačí, ak do tohto fragmentu patrí aritmetika reálnych čísel, ktorá je podľa jednej z Gödelových viet neúplná).

ČERNÍK, V.: Súhlasím s tým, že termín "teória všetkého" je nadnesený. Teóriou všetkého sa tu rozumie teória, ktorá by sa stala nielen teóriou makrosвета, ale aj teóriou subatomárnych procesov. Nebola by, samozrejme, teóriou všetkého v zmysle, aký si naznačil. Nevylučujem však možnosť toho, aby sa pojem bytia, analyzovaný pôvodne prevažne len vo filozofii, rozpracúval aj na všeobecnovednej, prípadne aj špeciálnovednej úrovni. Dokazuješ to napokon aj sám tým, keď analyzuješ pojem bytia prostriedkami logickej sématicky.

CMOREJ, P.: Pochybnosti o pojme bytia, ktoré nazývaš objektívnym bytím, som ti avizoval už vo svojej tretej replike. Tu sa bytie stavia do opozície proti vedomiu, myslí a poznaniu. Mám tomu rozumieť tak, že tieto tri entity nemajú bytie? Keby ho nemali, nebolo by vedomia ani poznania, ani tvojej opozície. Ak ho však majú, objektívne bytie nie je bytím zahŕňajúcim všetko, čo jestvuje, je iba jeho časťou vyčlenenou na isté účely (v tomto prípade na účely teórie poznania). Toto bytie nie je bytím, o ktoré ide ontológii. Navyše nie je jasné, čo všetko doň patrí. Aj v tomto prípade sa vynárajú problémy, o ktorých som hovoril pri analýze tvojho pojmu bytia existujúceho prostredníctvom istých interakcií.

ČERNÍK, V.: Rešpektujem tvoje pochybnosti o pojme objektívneho bytia. Máš na ne plné právo. Avšak nezávisle od tvojich alebo mojich pochybností tu vzniká reálna situácia, ktorú treba analyzovať. Mám na mysli situáciu, v ktorej sa do prírodného bytia začleňuje človek so svojim špecifickým sociálnym bytím. So vznikom človeka (alebo inej rozumnej, konajúcej bytosti) dochádza nielen k tomu, že vzniká nová rovina bytia, rovina ľudskej existencie, ale aj k tomu, že si bytie začína uvedomovať samo seba. Dochádza k polarizácii bytia na objektívne bytie, ktoré sa stáva predmetným bytím vo vzťahu k ľudskému vedomiu, a na vedomie bytia, ktoré sa stáva jeho ideálnym zobrazením, rekonštrukciou a projekciou. Táto polarizácia bytia na objektívne (predmetné) bytie a vedomie bytia nie je nejakým našim účelovým aktom, ale

vývine bytia jestvujú, tak podľa tvojho vymedzenia bytie vtedy nejestvuje. Myšlienku konštruovať pojem bytia na základe nášho poznania vesmíru nepokladám za najšťastnejšiu. Po prvé, toto poznanie sa mení a v závislosti od neho budeš musieť meniť aj pojem bytia. Po druhé, naše poznanie vesmíru môže byť obmedzené na jeden z mnohých vesmírov, ktoré nemusia medzi sebou interagovať. To znamená, že ich nemôžeme poznať. Bol by dobrý a adekvátny pojem bytia, ktorý by z bytia vykázal svety, ktoré možno jestvujú, hoci o nich nič nevieme a ktoré sa od nášho sveta viac alebo menej líšia?

ČERNÍK, V.: V mojom pokuse o konkrétnejšie vymedzenie pojmu bytia používam pojem interakcie v univerzálnom (filozofickom) zmysle slova. Nestotožňujem ho bezprostredne so špeciálnovednými pojmami silnej, slabšej, elektromagnetickej a gravitačnej či biologickej a sociálnej interakcie (ktoré som uviedol v zátvorke ako príklady najlepšie preskúmaných druhov interakcie). Preto nevyklúčujem z bytia ani tie štádiá vo vývine nášho vesmíru, v ktorých niektoré z uvedených interakcií (napríklad biologické alebo sociálne) chýbali, ani možnosť existencie iných vesmírov s odlišnými typmi interakcie.

Niektorí autori stotožňujú pojem bytia s pojmom vesmíru. Podľa môjho názoru ich treba odlišovať. Je rozumné pripustiť, že existujú aj iné vesmíry, a ak také existujú, zaradiť ich do kategórie bytia. Iná otázka je, že o skutočnej existencii iných vesmírov sa môžeme presvedčiť len na základe pozorovania účinkov ich interakcií s naším vesmírom. Ak by existovali iné vesmíry, ktoré by nevstupovali do nijakej interakcie s naším vesmírom, nemohli by sme sa o ich skutočnej existencii alebo spôsobe existencie nič dozvedieť.

Pokiaľ ide o spomínané singularity. Tie majú zatiaľ povahu matematických abstrakcií, ktoré vyplývajú z Einsteinovej klasickej teórie gravitácie. Ich skutočná existencia zatiaľ nie je dostatočne potvrdená. O ich skutočnej existencii vznikajú závažné pochybnosti; ak by sa náš vesmír dostal (pri svojom zrode alebo zániku) do singulárneho stavu, prestali by v ňom platiť všetky fyzikálne zákony; jeho vznik alebo zánik by sme nemohli opísať. Perspektívnejšie je zrejme stanovisko formujúcej sa kvantovej teórie gravitácie, ktorá sa usiluje o zjednotenie všeobecnej teórie relativity s kvantovou mechanikou, o implementáciu Heisenbergovho princípu neurčitosti do Einsteinovej teórie gravitácie. Na tejto teoretickej báze sa utvárajú nové hypotézy, podľa ktorých fyzikálne zákony nestrácajú svoju platnosť v samom počiatku (a možno aj konci) nášho vesmíru. Mám na mysli napríklad Hawkingov model vzniku nášho vesmíru s imaginárnym časom bez singularít alebo modely založené na teórii superstrún, podľa ktorých náš vesmír pri svojom vzniku nemal bodovú, ale strunovú štruktúru. Pracuje sa na podrobnej mape vesmíru, ktorá má zistiť, akým vesmír bol a otestovať tak pravdivosť existujúcich hypotéz o jeho vzniku. Plne súhlasím s tým, že by sme nemali stotožňovať pojem bytia s pojmom vesmíru. Nevylučujem však možnosť využitia výsledkov špeciálnovednej teórie vesmíru pri pokuse o formovanie filozofickej, resp. všeobecnej teórie bytia. Nepovažujem za náhodné, že

spomínaná teória, ktorá má byť zjednotením všeobecnej teórie relativity a kvantovej mechaniky, sa niekedy nazýva aj "teória všetkého".

CMOREJ, P.: Termín "teória všetkého" pokladám za nadnesený. Nemali by sme ho brať doslova. Je azda táto teória aj teóriou všetkých vlastností, vzťahov, rozmanitých matematických funkcií a mnohých iných ideálnych entít? Zahŕňa teóriu množín, teóriu významu jazykových výrazov alebo teóriu poznania? Je teóriou hodnôt, morálnych noriem alebo intencionality? V kladení podobných otázok by sme mohli ešte dlho pokračovať. Keby táto teória bola naozaj teóriou všetkého, mali by sa dať z nej odvodiť všetky pravdivé tvrdenia spomenutých disciplín a pritom je jasné, že sa z nej nedajú odvodiť ani všetky pravdivé vety matematiky, lebo tá je neúplná, a predpokladám, že ani fragmentu matematiky, o ktorý sa opiera (stačí, ak do tohto fragmentu patrí aritmetika reálnych čísel, ktorá je podľa jednej z Gödelových viet neúplná).

ČERNÍK, V.: Súhlasím s tým, že termín "teória všetkého" je nadnesený. Teóriu všetkého sa tu rozumie teória, ktorá by sa stala nielen teóriou makrosвета, ale aj teóriou subatomárnych procesov. Nebola by, samozrejme, teóriou všetkého v zmysle, aký si naznačil. Nevylučujem však možnosť toho, aby sa pojem bytia, analyzovaný pôvodne prevažne len vo filozofii, rozpracúval aj na všeobecnovednej, prípadne aj špeciálnovednej úrovni. Dokazuješ to napokon aj sám tým, keď analyzuješ pojem bytia prostriedkami logickej sémantiky.

CMOREJ, P.: Pochybnosti o pojme bytia, ktoré nazývaš objektívnym bytím, som ti avizoval už vo svojej tretej replike. Tu sa bytie stavia do opozície proti vedomiu, myslí a poznaniu. Mám tomu rozumieť tak, že tieto tri entity nemajú bytie? Keby ho nemali, nebolo by vedomie ani poznania, ani tvojej opozície. Ak ho však majú, objektívne bytie nie je bytím zahŕňajúcim všetko, čo jestvuje, je iba jeho časťou vyčlenenou na isté účely (v tomto prípade na účely teórie poznania). Toto bytie nie je bytím, o ktoré ide ontológii. Navyše nie je jasné, čo všetko doň patrí. Aj v tomto prípade sa vynárajú problémy, o ktorých som hovoril pri analýze tvojho pojmu bytia existujúceho prostredníctvom istých interakcií.

ČERNÍK, V.: Rešpektujem tvoje pochybnosti o pojme objektívneho bytia. Máš na ne plné právo. Avšak nezávisle od tvojich alebo mojich pochybností tu vzniká reálna situácia, ktorú treba analyzovať. Mám na mysli situáciu, v ktorej sa do prírodného bytia začleňuje človek so svojim špecifickým sociálnym bytím. So vznikom človeka (alebo inej rozumnej, konajúcej bytosti) dochádza nielen k tomu, že vzniká nová rovina bytia, rovina ľudskej existencie, ale aj k tomu, že si bytie začína uvedomovať samo seba. Dochádza k polarizácii bytia na objektívne bytie, ktoré sa stáva predmetným bytím vo vzťahu k ľudskému vedomiu, a na vedomie bytia, ktoré sa stáva jeho ideálnym zobrazením, rekonštrukciou a projekciou. Táto polarizácia bytia na objektívne (predmetné) bytie a vedomie bytia nie je nejakým našim účelovým aktom, ale

empirickým faktom. Rozlíšenie medzi predmetným a mysleným bytím (napríklad medzi skutočným a iba mysleným toliarom) má navyše kľúčovú úlohu v praxi ľudského poznania a konania.

Vedomie, myseľ, poznanie, samozrejme, majú charakter bytia, pretože sú, existujú (ako nevyhnutná funkcia ľudského konania). Objektívne bytie zahŕňa *potenciálne* všetko to, čo existuje; všetko to, čo existuje, môže sa v princípe stať predmetom nášho vedomia, našej mysle, nášho poznania. *Aktuálne* však zahŕňa iba to, čo sa skutočne stalo predmetom nášho vedomia, mysle, poznania. Predmetom nášho vedomia sa pritom môže stať i naše vedomie (vďaka reči a produktom konania môžeme analyzovať i naše vlastné vedomie). Máš pravdu, že "objektívne bytie" už nie je tým bytím, o ktoré ide v čistej, klasickej ontológii. Začlenením binárnej opozície objektívneho (predmetného) bytia a vedomia sa ontológia začína spájať s noetikou. Preto som hneď od začiatku upozorňoval, že treba striktno odlišovať ontologický a ontologicko-noetický pojem bytia.

Súhlasím však s tebou, že by sme sa mali vrátiť ku klasickému ontologickému pojmu bytia, ktorý sa zatiaľ ani v našom dialógu nevyjasnil, ako sme očakávali. Problém ontologicko-noetického pojmu bytia je ešte oveľa zložitejší; mali by sme ho odložiť na inokedy. Nateraz mi išlo len o konštatovanie, že existujú pojmy bytia, ktoré sa od seba odlišujú istým stupňom abstrakcie, resp. istou rovinou či typom všeobecnosti.

CMOREJ, P.: Som rád, že uznávaš potrebu vrátiť sa ku klasickému ontologickému pojmu bytia. Škoda, že v tomto dialógu sme pri ňom nezotrvali.

Nepopieram užitočnosť vyčlenenia tej časti bytia, ktorú nazývaš objektívnym bytím. Problém je však v tom, či pojem objektívneho bytia patrí do ontológie a aký je jeho vzťah k ontologickému pojmu bytia. Ontologické bytie (v istom zmysle tohto slova!) môžeme zrejme kráčať rôznymi spôsobmi, a tak získať ďalšie druhy bytia, ktoré sa mi nezdajú z pohľadu ontológie zaujímavé. Napokon mnohé z nich sú už v obehu. Nehovorí sa napríklad o fyzikálnom, biologickom, animálnom, ľudskom či sociálnom bytí? Nie je pritom vždy jasné - teda aspoň mne - ako tieto parciálne bytia súvisia s ontologickým. V prípade objektívneho bytia sa vynárajú špeciálne problémy, ktoré súvisia s povahou poznania, významov a iných ideálnych entít, problémy, ktoré by sme podľa tvojho vlastného návrhu (v druhej replike) mali skúmať v inom dialógu.

Pokiaľ ide o ontologický pojem bytia, zdá sa, že najviac sa prikláňaš k vymedzeniu, podľa ktorého bytie je také jedno, "do ktorého patrí všetko, čo existuje" (prihlásil si sa k nemu aspoň dva razy). Hoci náš dialóg musíme už končiť, nemôžem si odoprieť otázku, čo tu značí "patrí" a "všetko". Slovo "patrí" môže znamenať a) byť prvkom alebo podmnožinou a bytie je potom množina (čo všetko do nej patrí?) alebo môže znamenať b) to isté ako "byť časťou" v mereologickom zmysle a bytie je potom mereologické individuum obsahujúce ako svoju časť každé iné individuum, alebo môže značiť c) to isté ako "byť časťou nejakého celku" a bytie bude holisticky chápaný útvar, ba môže znamenať aj d) to isté ako "pod ktoré spadá" a bytie bude pojem či vlastnosť, ktorá prislúcha každej existujúcej entite. Nemožno vylúčiť ani iné

významy slova "patrí". Každý z nich vedie k inému chápaniu bytia, a teda aj k inej ontológii. So slovom "všetko" sú späté iné problémy. Keď som povedal, že "kým nevieme, čo všetko existuje, nevieme, čo je bytie", nemal som na mysli poznanie jednotlivých entít, ale ich kategórií. Išlo mi o to, či do bytia patria okrem fyzických entít aj ich vlastnosti, vzťahy medzi nimi, vlastnosti týchto vlastností a vzťahov atď. S tým súvisí aj otázka, či do bytia patria matematické a iné ideálne entity. Nie každá z naznačených možných ontológií je zlučiteľná s akceptovaním týchto entít a v prípade ich uznania si treba uvedomiť, že fyzické entity budú patriť do bytia iným spôsobom ako ich vlastnosti a vzťahy, čísla, funkcie a pod. V tomto dialógu sa týmito problémami už zaoberať nemôžeme. Predkladám ich tu len ako námety pre ďalšie dialógy. Dúfajme, že okrem nás sa o ne pokúsia aj iní autori.

Na záver tohto dialógu sa pokúsim stručne zhrnúť, k čomu sme v ňom dospeli.

1. Poukázali sme na isté súvislosti medzi významom výrazu "bytie" a slovesa "byť" a pokúsili sme sa oddeliť ontologicky relevantné významy tohto slovesa od významov, ktoré sú z hľadiska ontológie irelevantné. Za ontologicky najvýznamnejší sme označili význam, ktorý sa vyjadruje aj slovesom "jestvuje" alebo "existuje".

2. Nemálo miesta sme venovali významu slova "je" vo vetách, v ktorých spolu s nejakým ďalším výrazom vyjadruje akovosť či spôsob existencie. Pritom sme sa nevyhli istým nedorozumeniam a nie som si istý, či sa nám podarilo úplne ich odstrániť. Skúmanie významu slova "je", ktoré v spojení s nejakým iným výrazom vyjadruje spôsob existencie, nepokladám za uzavreté. Hlbšia analýza tohto problému sa nezaobíde bez istých výsledkov teórie predikácie, na jej dvere sme neraz zaklopali, ale ani raz sme do nej nevstúpili.

3. Odlišili sme niekoľko významov slova "bytie". Niektoré z nich sme vylúčili ako ontologicky nezaujímavé alebo sme prišli k záveru, že sú sporné, lebo z nich vyplývajú dôsledky, ktoré ich spochybňujú. Treba však dodať, že v tomto bode sa naše názory občas rozchádzali. Dúfajme, že čitatelia a autori ďalších dialógov o bytí prijímú tieto názorové rozdiely ako podnety na ďalšie domýšľanie problémov spätých s pojmom bytia.

*Filozofický ústav SAV,
Klemensova 19, 813 64 Bratislava,
fax: 321 215, e-mail: postmast@fju.savba.sk*

POZNÁMKY

¹ Pozri [1].

² V dejinách filozofie sa termín "bytie" používal vo viacerých významoch. A. Losev napríklad vyčleňuje tieto významy slova "bytie": *matéria* (zmyslovo dané bytie, vecnosť, látka, hmota), *existencia* (faktické jestvovanie zmyslového súcna, jeho zjavné bytie), *generatio et corruptio* (stávanie bytia, vznik a zánik), *realitas* (zovšeobecnená existencia, či už spätá s jej diferencovanými kvalitami a kvantitami alebo stavaná proti nim ako samostatná skutočnosť), *ens* (zovšeobecnené bytie ako logická kategória vyabstrahovaná z kvalít a kvantít, ktoré ho

zaplňajú, niečo čo má podstatu, entitu), *essentia* (význam, zmysel, podstata, pravda existencie), *substantia* (realizovaná, uskutočňovaná podstata, svojbytné bytie, jestvujúce *per se*), *idea* (bytie nezávislé od zmyslového bytia, schopné zvyznamňovať a usmerňovať seba samo, ako aj zmyslové bytie), *intellectus dei infinitus* (bytie ako nekonečný súhrn ideí utvárajúci intelekt Boha, ako tvorivý počiatok všetkého jestvujúceho), *actus purus* (akési čisté konanie, napríklad "forma" Aristotela alebo novoplatónska "emanácia"), *coincidentia oppositorum* (zhoda protikladov, resp. akési jediné bytie, ktoré je vyššie ako subjekt a objekt) ([10], 209).

¹ Platón chápal reálne bytie (*ontos ón*) ako to, čo je totožné so sebou samým podľa seba samého; za naozaj reálne bytie považoval formu, ideu; zmyslové veci sú podľa neho reálne len potiaľ, pokiaľ participujú na svete ideí; nad svetom Platónových ideí je Dobro, ktoré ich spája do Jedného, ale samo nie je reálne reálne. U Plotína utvárajú Jedno a Dobro dve komplementárne stránky Najvyššieho Princípu, ktorý leží nad bytím a stáva sa jeho príčinou; všetky súcna, ktoré sú nie-jedným, vychádzajú z Jedného, ktoré nie je súcnom; Plotinovo Jedno už nie je iba nereálne ako u Platóna, ale aj nevysvetliteľné; stáva sa predmetom uctievania. Učenie o bytí sa uňho mení na učenie o Bohu. Ján Scotus Eriugena už otvorene identifikuje Plotínov Prvý Princíp s božstvom, ktoré je tvorcom všetkých súcien, hoci samo nie je súcnom. Proti týmto dôsledkom Parmenidovho jednostranného chápania bytia sa postavilo aj učenie Tomáša Akvinského. Pozri Gilson 1997, kap. 1.

LITERATÚRA

- [1] CMOREJ, P. - MARTINKA, J. (1994): Prvý dialóg o bytí. *Organon F 1*, č.3, 225 - 237.
- [2] ČERNÍK, V. (1998): K pojmu bytia. Rukopis.
- [3] DEMOKRITOS (1970): Zlomky. In: *Predsokratici a Platón*. Antológia z diel filozofov. Bratislava.
- [4] FIŠER, Z. (1967): *Útecha z ontologie*. Substanční a nesubstanční model v ontologii. ČSAV, Praha.
- [5] GILSON, E. H. (1997): *Bytí a někteří filosofové*. Praha.
- [6] HEIDEGGER, M. (1996): *Bytí a čas*. OIKOYMENH, Praha.
- [7] HERAKLEITOS (1970): Zlomky. In: *Predsokratici a Platón*. Antológia z diel filozofov. Bratislava.
- [8] HRUŠOVSKÝ, I. (1975): *Dialektika bytia a kultúry*. Tatran, Bratislava.
- [9] KANT, I. (1979): *Kritika čistého rozumu*. Bratislava.
- [10] LOSEV, A. (1960): Bytie. *Filosofskaja encyklopedija*, 1. zv. Moskva, s. 207 - 209.
- [11] PARMENIDES, (1970): Zlomky. In: *Predsokratici a Platón*. Antológia z diel filozofov. Bratislava.
- [12] SOUSEDÍK, S. (1992): *Jsoucno a bytí*. Úvod do četby sv. Tomáše Akvinského. Praha. Křesťanská akademie.
- [13] WEINBERGER, O. (1668): *Alternativní teorie jednání*. Praha. Filosofie. Nakl. AV ČR.
- [14] ZENON (1970): Zlomky. In: *Predsokratici a Platón*. Antológia z diel filozofov. Bratislava.

Tento príspevok vznikol vo Filozofickom ústave SAV ako súčasť grantového projektu 2/4150/97.